

Hošek, Radislav

Aristofanés a Synesios z Kyrény

In: *Na křižovatce umění : sborník k poctě šedesátin prof. dr. Artura Závodského, DrSc. Burian, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 147-149*

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120917>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ARISTOFANÉS A SYNESIOS Z KYRÉNY

Jako každá divadelní hra podléhaly i Aristofanovy komedie nemilosrdnému soudu času. Jejich politický, anebo aspoň krajně aktuální obsah, činil je všechny pro pozdější generace nesrozumitelnými. Jakousi výjimku tvořil z dochovaných her nejmladší *Plútos*, už Aristofanem koncipovaný odlišně od dřívější tvorby, a také *Oblaka* a *Žáby*, jejichž humor zůstal stále přístupný obecnému pochopení proto, že v nich vystupovali sofisté, Sókratés, Eurípidés a Aischylos. Přestože hry zmizely z jeviště, jejich jazyk, bohatý jako u žádného jiného starořeckého autora, jim nedal zaniknout jako literárnímu dílu. Jemu se ve své prázdní věnoval zasvěcený filolog i prostý ctitel řecké vzdělanosti.

Pravda, Aristofanés nevítežil vždy, a zejména nikoli v dobách, kdy se vyzdvihovala pevná životní morálka. Tehdy vítězil jeho helénistický nástupce Menandros, protože jeho typové postavy lidských vlastností, více se blížící člověku, zatlačily syrové lidové figurky Aristofanových Athén. Takto vítězí Menandros nad Aristofanem i ve spisu dochovaném pod Plútarchovým jménem v Moráliích s názvem *Porovnání Aristofana s Menandrem* (řec. synkrisis, lat. comparatio).

To, co bylo cizí moralizujícím filosofům platónského a stoického ražení, bylo pro římské básníky východiskem pro společenskou satiru. Zatímco Plautus a Terentius vycházeli z Menandra, Difila, Filemóna a jiných helénistických básníků, Římané nejpozději od 1. století př. n. l. hledali pro svoji satiru — ať už vznikla z jakýchkoli začátků — látku u básníků staré attické komedie. Svědectví Horatiovo (Serm. I 4, 1 n.) nemůžeme považovat v žádném případě za básnickou fikci:

*Básníci Eupolis, Kratínos a Aristofanés
také i jiní — komédie stará jich všech je dílem —
kdykoliv našlo se k vypsání vhodné čím darebný zloděj,
smilník či úkladný vrah nebo kdokoliv jiný kdy proslul,
tohleto s velikou volností oni vždy zaznamenali.
Na tom je závislý celý Lucilius...*

Nový zájem o Aristofana se objevil zhruba na počátku 1. století n. l., kdy se v Řecku obnovil atticismus, návrat ke starým attickým vzorům. Takto oživený Aristofanés nevkročil na divadelní scénu, nýbrž zůstal předmětem obdivu v oblasti rétoriky (Quintilianus) a filosofie (Plú-

tarchos). Rétorskou nápodobou staré attické komedie je hra, kterou v Tacitově době složil Vergilius Romanus, jenž jinak, právě tak jako z napsu známý M. Pomponius Bassulus, viděl svůj vzor spíše v Menandrovi. V jednom svém dopise (6, 21) se Plinius Mladší vyznává z lásky ke starým autorům, ale i z obdivu k duchovním dílům současnosti, a věnuje svou pozornost právě Vergiliu Romanovi, který svou komedii přečetl v úzkém kruhu, v němž byl nesporně i Plinius. Hra byla sepsána *ad exemplar veteris comoediae* a Vergilius v ní „okrášlil zdatnosti a stíhal chyby, fiktivních jmen užil decentně a pravých vhodně“. Zda však mu byl vzorem Aristofanés, nevíme.

Další vlna atticismu měla širší charakter, protože byla podnícena posledním zápasem o starou vzdělanost proti oficiálně už prosazovanému křesťanství. Toto oživení zájmu o tradiční kulturu vedlo i k rozšíření znalosti autorů, kteří předtím z obecného povědomí téměř vymizeli. Zůstala-li znalost Aristofana v Egyptě až do 6.—7. století n. l. — jak to můžeme sledovat z dochovaných papyrů¹ — pak na jiných místech impéria tomu bylo jinak. U císaře Juliana, velkého znalce řecké filosofie, se znalost Aristofana projevuje jenom nepřímo.²

Zajímavým dokladem pro vzestup zájmu o řeckou kulturu na přelomu 4.—5. století n. l. je i dílo Synesiovo. Synesios se narodil kolem r. 370 v africké Kyréné, na počátku 5. století se přestěhoval do Konstantinopole, poté do Alexandrie a nakonec zase do Kyrény. V kritickém roce pro impérium, r. 410, přijal se zdráháním úřad biskupa, do něhož byl zvolen. Synesios nebyl křesťanem od narození, nýbrž se jím stal až po svém sňatku s křesťankou, někdy kolem r. 403.³ Proto poznal obě dvě kultury, tradiční, zhruba řečeno pohanskou, a novou, křesťanskou.

Antická vzdělanost prostupuje všim Synesiovým odkazem, a to jak náměty, tak citacemi. Ohlasy Platóna a Homéra nacházíme v celém jeho díle, zejména však v řeči věnované císaři Arkadiovi *O vládě* (např. 13, 9) a ve *Chvále plešatosti* (3, 65). K tomu přistupuje znalost Hérodota při výkladu o Skýtech (*De regno* 25, 15), Archilocha, Hésioda, Sapfy, Alkaia a dalších. Pro jeho konfrontaci konfliktu obou kultur, staré a nové, je nejvýznamnější spis *Dión aneb o prožití života podle něho*, který vznikl na počátku autorova manželství. Synesios proti jiným názorům ukazuje, že filosof doby Domitianovy Dión z Prúsy se vyvinul ze sofistů ve filosofa a tak, podle K. Treue, odstranil tradiční protiklad obecného literárního vzdělání a vážné filosofie. K tomu nabádá i Synesiův Dión. V něm se dostává starému vzdělání obrany jako předstupní filosofie, ovšem filosofie skutečné a nikoli filosofie fanatických a rigorózních mniichů nebo polovzdělanců.⁴ Proti nim klade Synesios právě filosofy, přede-

¹ O Aristofanově tradici viz Thomas Gelzer, *Aristophanes der Komiker*, Stuttgart 1971 = Sonderausgabe der PWRE, Supplbd. XII, 1563, pro papyry 1568.

² O Julianově znalosti Aristofana viz Tadeusz Sinko, *Literatura Grecka I, 2* (Kraków 1932), str. 427. O Aristofanovi vůbec Albin Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur* (Bern 1963²).

³ J. P. Migne, *Patrologiae*, t. 66, 1020 (Ser. Graeca); K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* (München 1897), 654; Ch. Lacombrade, *Synésios de Cyrène, Hellène et Chrétien* (Paris 1951); K. Treu, *Synesios von Kyrene, Dion Chrysostomos oder Vom Leben nach seinem Vorbild* (Berlin 1959).

⁴ Kurt Treu, *Dion, Einleitung*.

vším Diogena a Sókrata, kteří se u něho objevují spárování zde (3, 39) i jinde (*Calv. encomium* 6, 68).

Postavou Sókrata se Synesios nepochybně obíral, a proto se asi znovu dostal k Aristofanovým Oblakům. Právě tak jako neočekávaně ocituje Archilochovy proslulé verše o tom, že jeho chléb i víno jsou míchány kopím (*ep.* 129, 265), tak se také objeví v *Diónovi* (3, 40) i verše Aristofanových *Oblaků* (*N.* 149–152), v nichž Žák Sókratův popisuje Strepsiadovi, kterak Sókrates uložil vypočítat, kolik bleších stop skáče blecha. Jiný jeho žák splnil úkol tak, že:

*Roztavil vosk a nato blechu polapil
a obě její nohy vnořil do vosku.
Když ztvrdl, měla kolem nohou opánky.
Ty sňal a jimi potom prostor přeměřil.*

Tyto verše jsou pro Synesia dokladem toho, že filosofie odhání od jazyka rozpustilost a miluje závažné a ladné krásno, které „*má ve své podstatě být takové, jako bývalo dříve*“ (tj. které chce být tradiční) a které pro dané podstaty je vlastní“ (*Dion* 3, 40). A že je to filosofie, na niž se klade hlavní důraz, je Synesiovi dokladem pro to, že právě Oblaka jsou nejvíce slavenou komedií a že právě v nich je mocnost slova, *dynamis*, největší.

Synesiova slova ukazují, že Aristofanovy komedie, přinejmenším Oblaka, byly tehdy alexandrijskému filosofovi dobře známy. Jisto je, že pro něho nebyla Oblaka nijakým objevem, nýbrž že jejich znalost patřila k obecnému proudu obnoveného tradičního vzdělání. Z rukopisné tradice je pak na nich zajímavé to, že místo běžného výrazu *hypolysas* pro rozvázání obuvi, který se vyskytuje ve všech Aristofanových rukopisech, užil Synesios méně přesného *apolysas*. Zda citoval z paměti anebo použil textu horší tradice, se už nedozvíme.⁵ Na jiných místech užil Synesios obrátů, které jsou rovněž vlastní Aristofanovi, např. srovnání lidu s trubcí (*De regno* 14, 22). Ale tu jde spíše o obecnou myšlenku, která nemusí být vzata z Aristofana, právě tak jako výklad na stejném místě, že mužům přísluší starosti mimo dům, ženám v domě, nemusí pocházet z Xenofóna. Hledáním paralel bychom zašli daleko. Spokojme se jedním citátem a vědomím, že problematika *Oblaků* zůstala živou podnes.

⁵ *Apolysas* je forma zaznamenaná Mignem, Treu ji ve svém vydání neuvádí. Kritické vydání Synesii Cyrenensis opuscula, Roma 1944, které uspořádal N. Terzaghi, mi zůstalo nedostupné. O toto vydání se opírá i text K. Treue. Na našem výkladu se však tím nic nemění.

